

О. В. Мороз,

*д. е. н., професор, кафедри менеджменту та моделювання в економіці,
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця*

В. М. Семцов,

*к. е. н., доцент, кафедри фінансів і кредиту, Вінницький інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця*

Г. С. Кукель,

аспірант, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ АГРОХОЛДИНГІВ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

O. Moroz,

*Doctor of Economics, Professor, the chair of Management and Modelling in Economics,
Vinnitsia National Technical University, Vinnitsia*

V. Semtsov,

PhD (Economics), associate professor of the chair of Finance and Credit,

Vinnitsia Institute of Economics of Ternopil National Economic University, Vinnitsia

G. Kukel,

Postgraduate, Vinnitsia National Agrarian University, Vinnitsia

AGRIHOLDINGS MODELING OF THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE AND RURAL UKRAINE

У статті представлено результати економічного аналізу діяльності та розвитку аграрних холдингових формувань, участі у соціально-економічному розвитку сільських територій, їх внесок до економічного зростання і розвитку аграрного сектора країни. З цих позицій обґрунтовано сучасні особливості впливу агрохолдингів на соціально-економічне життя сільських територій в контексті досягнення гармонійного розвитку сільського господарства і соціальної справедливості на селі. На основі цього аналізу запропоновано здійснити заходи щодо унормування діяльності аграрних холдингових формувань та посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності.

This article presented the results of the economic analysis of agricultural holdings and development groups, participation in social and economic development of rural areas and their contribution to economic growth and development of the agricultural sector. From this perspective are substantiated modern features of the agricultural holdings impact on socio-economic life of rural areas in the context of achieving harmonious development of agriculture and social justice in rural areas. Based on this analysis proposed take measures to normalization of agricultural holding units and strengthening social focus their activities.

Ключові слова: ринкова реформа, агрохолдинги, неспостережувана економіка, соціальні функції, сільські території, регуляція.

Key words: market reform, agricultural holdings, observed economy, social features rural territory that regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринкові реформи в сільському господарстві України супроводжувалися активними реорганізаціями форм господарської діяльності, перерозподілом структури володіння і використання активів галузі. Зазначені процеси відбувається і до цього часу, але, очевидно, принципові характеристики галузі вже сформувалися. Сучасна форма і стан аграрного сектору економіки країни принципово відрізняються від дореформених показників. На фоні зазначеного логічним є те, що у суспільстві, наукових колах активізується питання оцінювання наслідків реформ та прогнозування розвитку подій надалі. При цьому наявні неоднозначні оцінки реформ обумовлені достатньо суперечливими їхніми наслідками, адже, з одного боку, є беззаперечні економічні успіхи у розвитку сільськогосподарського ви-

робництва, а з іншого — надалі загострюються ціла низка соціальних проблем аграрного соціуму.

Окремо слід зазначити, що одним із основних і, знову ж таки, суперечливих фактором реформ став феномен великих, ринково орієнтованих, індустріальних за типом виробництва підприємств, заснованих на неаграрному капіталі підприємств, які з 2000-х рр. в Україні отримали назву "агрохолдингів". Очевидно, перспективи розвитку галузі та вирішення наявних проблем будуть значною мірою залежати від діяльності саме цього сектору аграрної економіки.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У АПК України масове створення агрохолдингових формувань розпочалося з початку 2000-х рр., саме тоді, коли з'явився достатньо потужний капітал, що був ство-

Таблиця 1. Типова ситуація щодо масштабів діяльності агрохолдингів (на прикладі Жмеринського р-ну Вінницької обл., кількість землі в обробітку (га) на початок 2010-х рр.)

№	ЄДРПОУ	Сільськогосподарські підприємства	Кількість землі
1	00385661	СВАТ "Браїлівське"	14848,50
2	34657396	ТОВ "Курланд"	10200,00
3	03377840	ТОВ "Мир"*	1766,00
4	03732886	ПСП "Мрія"*	1783,00
5	34744745	ПП "Кармалоківський аграрій"*	1371,00
6	25496829	ПАФ "Колос"	2825,00
7	34744719	ТОВ "Куриловецьке і К"	1829,00
8	03732979	ТОВ "Платани"	649,58
9	30802959	ДП "Кастор" ВАТ "Агромаш"	570,00
10	05471922	Чернятинський аграрний коледж ВДАУ	412,70
11	00414368	СВАТ "Федорівське"	211,00
12	33618953	ТОВ "Згар Плюс"	230,50
13	32061855	СП ТОВ "Еннс-Інвест"	206,00
		Малі незвітуючі підприємства	926,60
		Всього:	37828,88
1	30067263	СФГ "Кравчука В.С."	985,00
2	34020894	ФГ "Жмеринська зернова компанія"	745,00
3	34417014	ФГ "Дзюлів"	1020,00
4	20080509	ФГ "Надія"	353,88
5	34303612	ФГ "Підгурське джерело"	88,00
6	34744771	ФГ "Шарм – ОМ"	215,00
7	30802876	ФГ "Перемога"	140,00
8	35500553	ФГ "Рожепське"	588,00
9	33142966	ФГ "Оксамит МД"	197,84
		Всього:	4332,72
		Всього по незвітуючих фермерських господарствах:	495,76
		Всього по фермерських господарствах:	4828,48
		Населення	23548,64
		РАЗОМ:	66206,00

Примітка: з огляду на спільних засновників ці підприємства доцільно розглядати загалом.

Джерело: інформація Управління агропромислового розвитку Жмеринського р-ну.

рений в інших галузях. Інвестування у такий спосіб сільського господарства саме в цей час відбувалося на фоні підвищення попиту на продовольчу продукцію на світових ринках, підвищення капіталізації агропромислового бізнесу, у тому числі шляхом концентрації земельних ресурсів, можливість отримання синергійного ефекту від діяльності вертикально-інтегрованих структур. Саме тому спектр наукових підходів до пояснення соціально-економічної ролі агрохолдингів є доволі широким. Певним парадоксом є, з одного боку, значний інтерес до даного аспекту, а з іншого — наявність обмеженої бази реальної інформації, що була б адекватно підтверджена емпірично. Найбільш детальні праці — наприклад [1—7] — із зазначеної проблематики належать таким вченим, як М. Кропивка, Ю Лупенко, М. Малік, А. Данкевич, В. Немчук, С. Дем'яненко, В. Андрійчук та ін.

Слід зазначити, що у переважній більшості праць відзначено як економічні переваги агрохолдингів, так і негативні аспекти їхньої діяльності, що оцінюються переважно у соціальному аспекті впливу на стан та перспективи розвитку сільських територій. Водночас питання створення коректної аналітичної та прогнозної моделі соціально-економічної ефективності діяльності даної групи підприємств останнім часом лише актуалізується.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження наслідків та перспектив діяльності агрохолдингів в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Передусім слід зазначити, що термін "агрохолдинг" не є науково формалізованим, а склався історично у вітчизняній агроекономічній літературі. Як вірно

підкреслено дослідниками [1], формування холдингових компаній в Україні розпочалося з 1994 р., коли Указом Президента України № 224/94 було затверджено положення "Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоративізації та приватизації", яке потім було легітимізоване у нормах Господарського та Цивільного Кодексів, Закону України "Про господарські товариства", Закону України "Про холдингові компанії в Україні" та ін. Формально холдингові підприємства в АПК повинні були мати вигляд акціонерних товариств на базі відповідних корпоративних підприємств. Тим не менше на даний час переважна більшість підприємств, що підпадають під характеристики агрохолдингів, мають форму ПП, ТОВ та ін. Насправді мова йде не просто про невідповідність, а уникнення певних форм контролю, публікації необхідної інформації про свою діяльність, можливість доступу до певних видів та джерел державної підтримки бізнесу, які б не могли мати місце у разі існування акціонерних товариств. Окремі аспекти зазначеного представлені у роботах [1—5], про те цей юридичний у більшості своєму аспект лише потребує свого детального висвітлення.

Звідси, зокрема, існує необхідність повноцінного законодавчого оформлення даної організаційної форми підприємств із наведенням чітких характеристик та параметрів агрохолдингів. Тому не таким схоластичним виглядає питання, які підприємства відносити насправді до агрохолдингів.

На думку М. Кропивка та ін. [1], характерною особливістю агрохолдингів є наявність т.з. "материнської компанії", яка водночас є центром фінансово-інвестиційної діяльності і яка розташована за межами України в економічних зонах меншого інформаційного контролю та податків за своєю діяльністю. Надалі агрохолдинг включає в себе дочірні підприємства та відокремлені структурні підрозділи, де і здійснюється виробництво. В свою чергу, ще одним критерієм агрохолдингів є великий розмір землекористування, який, за нашими спостереженнями, розпочинається від показника 7 тис. га та досягає сотень тис. га. Водночас головною характерною особливістю агрохолдингів слід вважати відсутність офіційного чи реального зв'язку із сільськими громадами окрім процедури передачі земельних паїв у користування.

Аналізуючи стан аграрного сектору, можна стверджувати, що у різних адміністративних регіонах спостерігаються схожі тенденції, які можуть бути зведені до наступних:

- земля сільськогосподарського призначення концентрується у обробітку вертикально інтегрованих потужних підприємств нового типу;

- соціальні функції великих сільськогосподарських підприємств холдингового типу є дуже малорозвиненими, в першу чергу по відношенню до сільських громад, водночас агроформування холдингового типу отримують значні суми фінансової допомоги з боку держави на розвиток власної діяльності;

- як наслідок, вищезазначеного та в силу супутніх факторів, спостерігається загострення проблеми безробіття та бідності на селі.

Тенденція зростання масштабів діяльності у в аграрному секторі підприємств холдингового типу ілюстрована у ряді джерел; інформація з цього приводу достатньо різниться. Очевидно, для отримання більш чіткої інформації є сенс розглядати окремі адміністративні регіони (табл. 1).

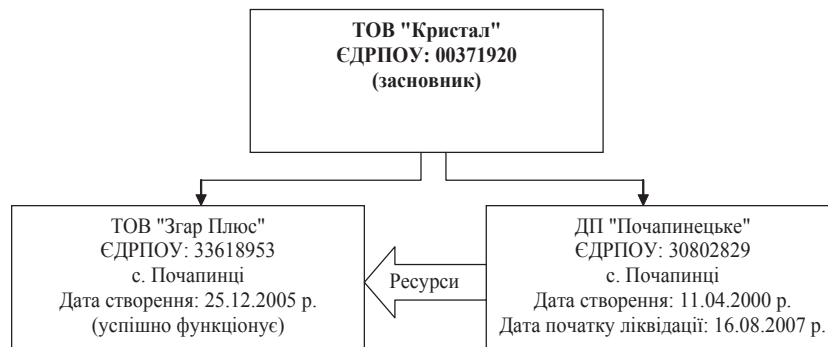

Рис. 1. Підприємства на території с. Почапинці Жмеринського р-ну Вінницької обл.

Ці дані підтверджують формування в Україні холдингової інтегрованої аграрної територіальної системи, яка охоплює поле діяльності сукупності інтегрованих підприємств в межах певної адміністративної території. Звертає на себе увагу переважання регіонального типу інтегрованих формувань, тобто ситуації, коли такі підприємства яскраво локалізовані найчастіше у декількох адміністративних районах. Що означають такі зміни по суті: досягнення істотних фінансово-економічних результатів господарювання за рахунок ефекту масштабу виробництва; у агрокорпораціях використовуються достатньо сучасні технології і комплекси машин, системи захисту, добрива, досягнуто високих врожаїв та ін. Керівники цих підприємств стверджують про наміри відновлення у подальшому — за більш сприятливих економічних умов — тваринництва; не можна ігнорувати відносно високий рівень фаховості персоналу, заробітної плати, досягнуті в агрохолдингах порівняно із станом галузі в цілому.

На нашу думку, питання агрохолдингів — це передусім комплекс досить традиційних питань інтеграції, концентрації виробництва в економічному середовищі. Зважена, економічно обґрунтована інтеграція давно визнана економічною наукою як вагомий фактор забезпечення ефективності, при чому у різних типах економічних систем. Однак аналіз реальної ситуації свідчить, що новий тип аграрного бізнесу, який виявився характерним для вітчизняних агрохолдингів, супроводжується множиною значних дисфункцій як суто економічного, так і соціального змісту. Такі дисфункції мають місце насамперед у відносинах між агрохолдингами і місцевими сільськими громадами, де діяльність останніх внаслідок такої ситуації характеризується значними і усталеними втратами. Так, основні тенденції розвитку в останні роки свідчать про поширення моделі опортуністичної поведінки з боку ключових гравців ринку, наділені реальною економічною владою. Механізм такої опортуністичної поведінки ґрунтується насамперед на недосконалих контрактних відносинах, що в сукупності має за наслідок цілу множину негативних соціально-економічних ефектів — зниження якості життя селян, руйнацію інфраструктури сільських громад, обмеження виробничих функцій і т.д.

Споконвіку основною функцією села було забезпечення власної продовольчої безпеки, що означало практично повну зайнятість працездатного населення у с.-г. виробництві в межах діючого на конкретній території підприємства. Нині, за рахунок того, що мешканці сіл району мігрують в пошуках роботи, відбувається активне формування т. з. "безперспективних сіл", у яких проживають переважно пенсіонери. Звідси, окремим питанням є динаміка чисельності працюючих у сільському господарстві та вплив на цей процес, обумовлений діяльністю агрохолдингів.

Приклади різкого зменшення попиту на робочу силу по мірі поширення діяльності агрохолдингів детально описані нами [8]. В деяких випадках цей попит зменшувався у 6 та більше разів (на прикладі діяльності ПК

"Поділля" у Крижопільського району Вінницької області).

Слід відзначити також, що більшість сучасних інтегрованих сільськогосподарських підприємств створені з використанням "системи участі" у капіталі. Проведений аналіз показав, що створення інтегрованих структур відбувається шляхом залучення портфельних (міноритарних) та прямих (ті, що мають контрольну частку у статутному фонді підприємства і беруть участь в управлінні) інвесторів. Зазначений ефект детально описаний у попередніх роботах авторів статті [8—10]. Суми коштів (інвестиційні потоки), які вносяться в статутні фонди, дуже різняться. Очевидно, це відображає складні і непрозорі схеми перехресного володіння активами підприємств. Незначні внески у фонди новостворених підприємств є скоріше юридично необхідною формальністю. За будь-якого варіанту мова йде про організаційні схеми, які непідконтрольні суспільству, що само по собі вже є підґрунтям для різносторонніх конфліктних ситуацій. Необхідно відзначити, що створення підприємств у такий спосіб значно ускладнює контроль з боку держави за суб'єктами господарської діяльності, а також створює передумови для здійснення непрозорих фінансових операцій. Окрему увагу слід звернути на той факт, що більшість високо прибуткових підприємств-гігантів холдингового типу створюються на базі неплатоспроможних підприємств. Формування нових підприємств на базі неплатоспроможних підприємств відбувається ще до рішення суду про визнання підприємства банкрутом, і такі випадки мають масовий характер. Досить часто в результаті банкрутств підприємств вищий менеджмент (директорат) колишніх неплатоспроможних підприємств успішно очолює нові агроформування, які входять до складу потужних підприємств холдингового типу.

Важливо відмітити і факти того, що в рамках одного агрохолдингу на базі фінансово неієднатних підприємств створюються організаційно-правові форми господарювання, які успішно функціонують (рис. 1). Звертає на себе увагу те, що ДП "Почапинецьке" ТОВ "Кристал" було створено в результаті реформування колишнього КСП, тобто було його правонаступником, а його активи надалі, після банкрутства, було фактично трансформовано у ТОВ "Згар Плюс", що супроводжувалося, зокрема, істотним зменшенням кількості працівників (майже у 8 разів).

Загалом слід підкреслити, що, з огляду на обсяги виробництва, задекларовану рентабельність виробничої діяльності і стан ринку, саме інтегровані сільськогосподарські підприємства є найбільш прибутковою організаційною формою господарювання (моделлю) у сучасному вітчизняному аграрному секторі, навіть на фоні існуючих кризових ситуацій у цьому секторі економіки.

Проте водночас найбільшими підприємствами — "мінімізаторами" в АПК є великі підприємства холдингового типу. Саме ця категорія підприємств, володіючи значними фінансовими ресурсами та можливостями,

впроваджує фінансові схеми, які дозволяють практично законно мінімізувати сплату податків та зборів. Тому необхідно розробити механізм, який протидіятиме отриманню прибутків з одночасною мінімізацією оподаткування.

Важливо відмітити, що така схема є прямим наслідком ефекту "непостережуваних процесів" (рис. 2—3).

Так, "Підприємство А*", не виробляючи продукції, може продавати "чужу" продукцію (у нашому випадку продукцію "Підприємства В") і, як наслідок, отримувати податкові пільги. Подібні по суті спекулятивні операції в межах кластеру не порушують законодавства.

Узагальнення доступних даних з діяльності сільськогосподарських підприємств різних організаційних типів на території Вінницької області впродовж 2010—2014 рр. дозволило провести окремі порівняння (табл. 2). Ці фрагментарні дані, отримані на конкретних прикладах, дозволяють зробити висновок про наявність окремих, але суттєвих сприятливих факторів для функціонування та розвитку агрохолдингів.

Якщо повернутися до питання адекватної реакції регуляторної політики на особливості діяльності агрохолдингів, то слід зазначити наступне: переосмислення загальної ідеології державного регулювання в АПК повинно передбачати активізацію процесів щодо покращення інфраструктури сіл за рахунок сільськогосподарських підприємств холдингового типу.

Саме діяльність, ефективність функціонування агрокорпорацій повинна розглядатися як основне перспективне джерело фінансових та ресурсних "ін'єкцій" у економічний та соціальний розвиток сільських громад. Всі бюджетоутворюючі підприємства повинні знаходитися під жорстким державним контролем, який повинен базуватися на відповідному моніторингу за станом та соціально-виробничими функціями сучасного вітчизняного аграрного бізнесу.

Конкретними представляються наступні пропозиції:

1. У випадку наявності чітко вираженої депресивної конкретної території (тобто наявності особливо гострих соціально-економічних проблем конкретного села) бізнес (підприємства), що здійснюють господарську діяльність на цій території, повинні надавати більш змістовну інформацію про свою діяльність. Це надасть більш адекватну картину щодо стану підприємства та його соціальних функцій по відношенню до місцевої громади.

2. Введення оподаткування агрохолдингів за принципом консолідованої звітності (за аналогом: Директиви Ради ЄЕС від 13.06.1983 р., унітарного принципу у США, системи "інтегрованих платників податків" у Франції, консолідованої звітності для корпорацій у Японії, введеної в дію 01.04.2002 р. та ін.).

3. Приведення параметрів економічних відносин у землекористуванні — насамперед плати за землю — для всіх форм виробництва повинні бути приведені до рівня світових аналогів.

4. Реорганізація аграрної політики у напрямку підтримки великого аграрного бізнесу лише у стимулюванні експортних операцій. Натомість зосередження процесів регулювання/підтримання лише стосовно сільських територій. Останнє передбачає перехід до стимулювальних моделей формування місцевих бюджетів сільських територій із кардинальним

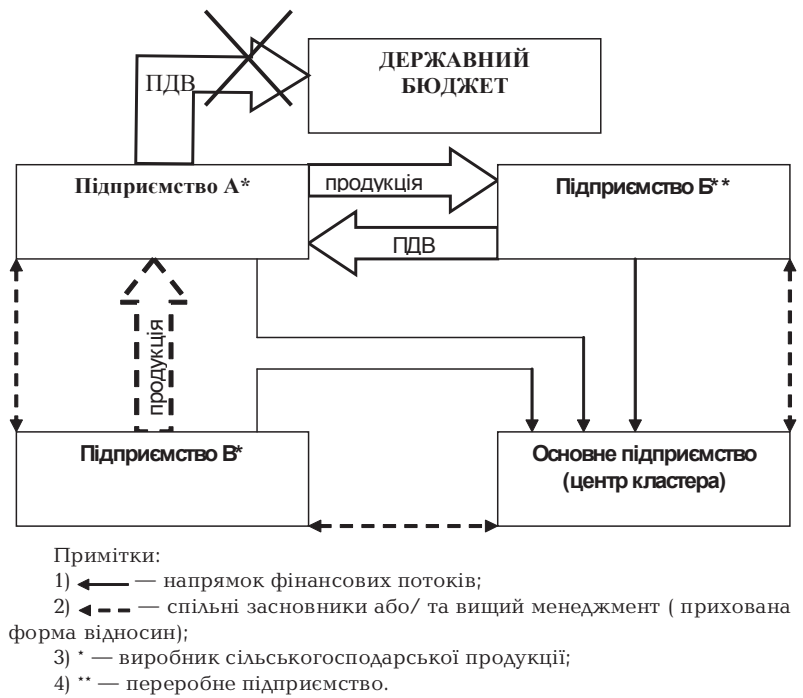

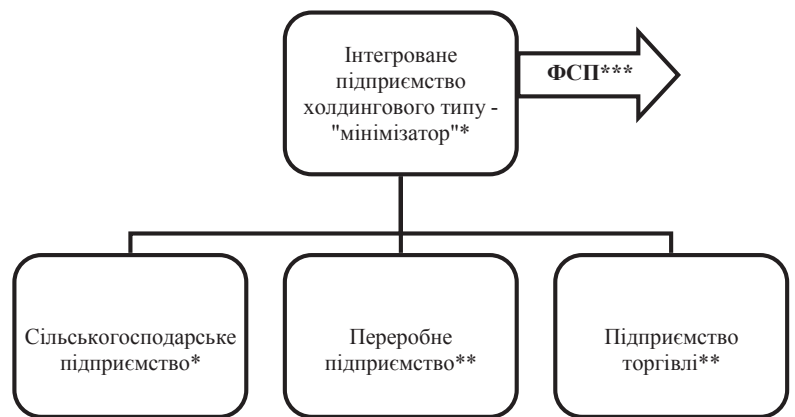
Рис. 2. Схема (модель) "мінімізації" податків шляхом створення кластерів в АПК

Джерело: власні дослідження.

розширенням прав і регулятивних можливостей сільських громад.

ВИСНОВКИ

Агрохолдинги мають величезний потенціал і на даний час, і на майбутнє. Розвиток крупно-товарного, експортно-орієнтованого сільськогосподарського виробництва в Україні буде і надалі визначатися розвитком саме цього типу господарювання. Водночас роль агрохолдингів має яскраво виражену суперечливу наслідки

* — платник фіксованого сільськогосподарського податку (ФСР);

** — платник за звичайною системою оподаткування;

*** — з 01.01.2015 р. фіксований сільськогосподарський податок замінено на Єдиний податок з сільськогосподарських товаровиробників, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків.

Примітка: за схожою схемою були створені такі відомі у Вінницькій області сільськогосподарські підприємства, як ТОВ "Новофастівське" (ЄДРПОУ: 32581540, Погребищенський район), ТОВ "Агрокомплекс "Зелена долина" (ЄДРПОУ: 32721857, Томашпільський район), ТОВ "Продовольча компанія "Зоря Поділля" (ЄДРПОУ: 34009446, Гайсинський район) та ін.

Рис. 3. Схема створення інтегрованого підприємства — "мінімізатора" в аграрному секторі

Джерело: власні дослідження.

Таблиця 2. Порівняльні характеристики ефективності господарювання підприємств різних організаційних форм*

Показники	Агрохолдинги	Малі підприємства
Рентабельність основної діяльності (фінансовий результат), %	від 30%	10-20%
Плата за використання землі, грн./га	16-22	6-17
Допомога з боку держави, грн./га (у прямій та опосередкованій формі)	2000-4000	650-1050
Валовий дохід, грн./га	16500-20200	18000-25000
Кількість працівників, осіб всього на 10 000 г	95-165	380-600
Рівень податкового навантаження, %	0,30	1,28
Рівень податкового навантаження по ПДВ, %	0,16	2,25

Примітки: *Вихідні параметри — на 10 000 га с.-г. угідь та 3 середніх сільських населених пунктів на цій території з чисельністю 600—1000 осіб із часткою працездатного населення в межах 29—40%.

Джерело: за результатами діяльності 17 сільськогосподарських підприємств підприємств Вінницької області, у т.ч. холдингового типу — ПрАТ "ПК"Поділля" (29357,7 га), ТОВ"Концерн "Сімекс-Агро" (10617,6 га), ПАТ "Браїлівське" (9208,0 га).

для галузі, українського села, економіки країни в цілому.

Так, структура побудови агрохолдингів значною мірою перешкоджає проведенню якісного контролю з боку держави за діяльністю цих підприємств. Саме ця форма підприємств на даний час в Україні здатна найбільшою мірою використовувати механізми мінімізації оподаткування, трансфертних цін, офшорів, контрактного і договірної права (оренди обладнання, приміщень та ін.), політичних факторів, корупційних схем, у т.ч. опортуністичної діяльності та ін. Відповідно, модель впливу сучасних агрохолдингів на розвиток вітчизняного аграрного сектору обумовлений наявністю наступних детермінантних факторів: 1) наявністю істотних пільг, насамперед податкових; 2) відсутністю істотних соціальних функцій, в першу чергу по відношенню до сільських територій, де здійснюється виробнича діяльність і — звідси — відносно низьких трансакційних витрат в цілому; 3) ефекту масштабу; 4) наявністю глибоко ешелонованих схем "тінізації" участі у реальному капіталі та — в наслідок цього — активних і результативних інвестиційних схем; 5) низькій частці витрат на оплату праці і т.д.

Загалом же ефективність функціонування агрохолдингів обумовлена скоріше сприятливими кон'юнктурними умовами і має суто економічний зміст, локалізовані на рівні окремого підприємства. Загальна — соціально-економічна — ефективність даного типу господарювання на макроекономічному і суспільному рівнях є значно меншою для аналогів мережі підприємств малого бізнесу, насамперед за показниками зайнятості, розвитку сільських територій, податковому навантаженню, результативністю використання державної допомоги і т.д.

Однак слід підкреслити, що самим негативним у цій ситуації є посилення монополістичних переваг агрохолдингів у порівнянні із іншими типами і формами господарювання на селі через згортання обсягів останніх. Тому корегування державної регуляторної політики у цьому секторі економіки представляється об'єктивною необхідністю.

Література:

1. Розвиток аграрних холдингових формувань та заходи з посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності / [за ред. М.Ф. Кропивка]. — К.: ННЦ ІАЕ, 2013. — 38 с.

2. Лупенко Ю.О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю.О. Лупенко, М.Ф. Кропивка // Економіка АПК. — 2013. — № 7. — С. 5—21.

3. Андрійчук В.Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2014. — № 2. — С. 5—22.

4. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства. — К.: Ж. Економіка АПК, 2013, № 1. — С. 3—15.

5. Данкевич А.Є. Організаційно — економічні засади розвитку агрохолдингів / А.Є. Данкевич // Економіка АПК. — 2012. — № 1. — С. 69—74.

6. Немчук В.П., Немчук П.В. Стан та тенденції розвитку корпоративних форм організації агропромислового виробництва і заходи з підвищення їх соціальної спрямованості / Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій: монографія / За ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — С. 450.

7. Дем'яненко С.І. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ier.com.ua

8. Мороз О.О. Контракти в аграрній економіці: реальність і перспективи: монографія / О.О. Мороз, В.М. Семцов. — Вінниця: ВНТУ, 2011. — 188 с.

9. Мороз О.В., Карачина Н.П., Семцов В.М. Прояви опортунізму в сучасному аграрному секторі України та особливості їх державного регулювання // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Сільськогосподарські науки / Редколегія: Калетнік Г.М. (головний редактор) та інші. — Вінниця, 2011. — Вип. 12 (52). — С. 87—90.

10. Мороз О.В., Семцов В.М. Вплив розподілу фінансових ресурсів на розвиток сільських громад // Економіка АПК. — 2011 (196). — № 2. — С. 37—45.

References:

1. Kropyvka, M.F. (2013), *Rozvytok agrarnykh holdynghovykh formuvan' ta zahody z posylennja social'noji spryamovanosti i hn'oji dijal'nosti*. Kyiv: NNTs IAE.

2. Lupenko, Y.O. (2013), "Agroholdings in Ukraine and the strengthening of social promowest their activities", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 5—21.

3. Andriychuk, V.H. (2014), "Problematic aspects of regulation of agro-industrial companies", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 5—22.

4. Andriychuk, V.H. (2013), "Agricultural the formation of a new type in the context of the development strategy of domestic agriculture", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 3—15.

5. Dankevych, A.Y. (2012), "Organizational and economic bases of development of agricultural holdings", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 69—74.

6. Nemchuk, V.P. Nemchuk, P.V. and Sabluk, M.F. (2011), *Upravlinnja kompleksnym rozvytkom agropromyslovogo vyrobnyctva i sil'skyh terytorij* [The management of complex development of agricultural production and of rural areas], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

7. Dem'ianenko, S.I. (n.d.). *Agroholdyngy v Ukraini: dobre chy pogano?* available at: www.ier.com.ua

8. Moroz, O. O. Semtsov, V.M. (2011). *Kontrakty v agrarnij ekonomiji: real'nist' i perspektyvy* [Contracts in agrarian economy: reality and prospects], VNTU, Vinnytsia, Ukraine.

9. Moroz, O.V. Karachyna, N.P. Semtsov, V.M. (2011), "The existence of opportunism in the modern agricultural sector of Ukraine and peculiarities of their state regulation", *Zbirnyk naukovykh prac'*, VNAU, no. 12 (52), pp. 87—90.

10. Moroz, O.V. Semtsov, V.M. (2011), "Influence the allocation of financial resources on the development of rural communities", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 37—45.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2015 р.